

KATALIKIŠKOJI FILOSOFIJA: VAKAR IR RYTOJ

Taip jau yra, kad Lietuvoje nepasirodo daug religijos filosofijai skirtų apžvalginių knygų, tuo labiau išsamios įvairių krikščioniškosios filosofijos srovių analizės darbų. Tiesa, džiugina R. Šerpitytės, D. Jonkaus ir kitų darbai, tačiau to maža, kad būtų tinkamai reprezentuota turtinga krikščioniškosios filosofijos tradicija. Bronislovo Kuzmicko knyga „Katalikiškoji filosofija: XIX ir XX amžiai“* yra iš tiesų reikšmingas indėlis.

Pratarmėje autorius užsimena, jog „rašyti šią knygą paskatino noras, kad turtingas dvasinis šiuolaikinės katalikybės palikimas būtų kuo žinomesnis ir prieinamesnis“ (p. 5). Katalikybės savitumas kitų krikščioniškųjų tėkmių atžvilgiu nekelia abejonių. Šioje knygoje pristatoma filosofinė, tai yra racionalioji, šio palikimo dalis.

Ši monografija parašyta remiantis 1976 metais išleista knyga „Šiuolaikinė katalikiškoji filosofija“. Suprantama, naujoje knygoje pašalinta privaloma tiems laikams duoklė režimui (kai religijos filosofija buvo laikoma tik efektyvia klasių kovos priemone) ir pateiktas vertingas pataisytas leidimas. Jame ne tik praplėstos ir pagilintos buvusios temos, pristatomi reikšmingi naujesni autoriai, bet ir pridėdami visiškai nauji skyriai, padedantys geriau suprasti tiek šiuolai-

kinės katalikiškosios filosofijos visumą, tiek jos natūralų kontekstą – intelektualinį pastarųjų dviejų šimtmečių klimatą.

Jau įžanginis skyrius „Katalikybė ir filosofija“ supažindina skaitytoją su dalyko esme. Prieš pradėdamas nagrinėti šiuolaikinę katalikiškąją filosofiją, kuri plėtojosi XX amžiuje, tačiau yra temiška ir metodologiškai įsišaknijusi XIX amžiuje, autorius pažymi: „būtina išsiaiškinti, ką turime galvoje vartodami tokį (katalikiškoji filosofija – *M. B.*) pavadinimą“ (p. 6). Šis klausimas savo ruožtu nurodo į platesnę filosofijos ir teologijos kontroversiją – kaip turėtume suprasti religinę filosofiją?

Filosofija, siekianti nušviesti visas žmogaus būties ir santykio su pasauliu problemas, negali aplenkti religinės patirties. Filosofijos kontekste religinė patirtis apibūdinama kaip žmogaus santykis su transcendencija. Čia reikia atsizvelgti į būtiną bet kokio filosofavimo sąlygą, tai yra nepriklausomumą. Tačiau tai nereiškia neprielaidinio mąstymo – bet koks mąstymas remiasi tam tikromis prielaidomis, o jos dažnai yra asmenybės apsisprendimas. Todėl nėra pagrindo nepasitikėti filosofais, kurių pažiūras grindžia Dievo ar adekvati idėja: „nepriklausomumą lemia ne idėjos, o mąstymo kokybė, priklausanti nuo mąstytojo asmenybės“ (p. 7).

B. Kuzmickas remiasi religijos filosofijos tyrėjo Miklos Veto sudėliotais akcentais. *Religinė* filosofija – tai apmąstymai, kuriuos sukelia religiniai įsitikinimai ir atitinkamas nusiteikimas. *Religijos* filosofija yra nešališki svarstymai

* Kuzmickas Bronislovas. *Katalikiškoji filosofija. XIX ir XX amžiai*: monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras, 2003. 308 p.

apie religiją, jos kilmę ir esmę. Vadinasi, religijos filosofijai neretai būdingas redukcionizmas, o religinė filosofija remiasi tam tikromis vertybėmis, tad nėra siaurai konfesiškai angažuota. Katalikiškąją šioje knygoje laikoma filosofija, „kuriama ne tik atitinkamos tikėjimo doktrinos, bet ir katalikiškos pasaulėžiūros, pasaulėjautos ir kultūros pagrindu“ (p. 10).

Pirmasis skyrius skiriamas XIX amžiaus katalikiškosios minties slinktimis ir naujų uždavinių kėlimui. Jame išsamiai parodomi perimamumo ir tęstinumo santykiai tarp dviejų pastarųjų katalikiškosios filosofijos šimtmečių. Laikomasi priimtoms filosofinių kryptių klasifikacijos, originalesni autoriai aptariami atskirai.

Skyrius pradėdamas nušviečiant katalikybės padėtį kintančioje epochoje, visų pirma XVIII amžiuje (šviečiamuoju laikotarpiu). Katalikų bažnyčios būklė apmąstoma platesniame istoriniame kultūriniame sekuliarizacijos kontekste. Šiuo laikotarpiu nusilpsta religijos vaidmuo tiek visuomeniniame gyvenime, tiek individualios egzistencijos atžvilgiu. Plačios gyvenimo sritys ne tik atsiskiria nuo religijos, bet ir pati religija pradeda aiškinti kultūros ir mokslo kategorijomis. Tačiau sekuliarizacijos procesų poveikis religinei sferai nevienareikšmis – tai ir religinio brendimo ženklas (atmetant primityvų religijos traktavimą), bet kartu ir pavojus suabsoliutinti žmogaus galias.

Pakitusios epochos iššūkiai skatino apologetines katalikų strategijas. Tai lėmė katalikiškos minties pakilimą, tačiau sustiprėjo tradicionizmas kaip opozicija švietėjiškam racionalizmui. Nors ir interpretuodami tradiciją, tradicionizmo atstovai dažnai linko į fideizmą.

Kita vertus, nepasitenkinimas, kilęs sužlugus revoliucijos pažadams, pagimdė romantizmą, palietusį ir katalikiškąją filosofiją. Šis judėjimas esamai tikrovei, racionaliam protui, mokslui prieš-

no dvasinį asmenybės pasaulį, vaizduotę, intuiciją, idealus. Romantikams atsigręžus į praeitį su-reikšmėjo ir religijos vaidmuo. Taip romantiškoji katalikybė susilieja su tradicionizmu. Autorius glaustai, bet išsamiai supažindina su kiekvieno svarbesnio šio laikotarpio mąstytojo idėjomis, aptaria, koks šis judėjimas buvo kai kuriose šalyse (Prancūzijoje, Vokietijoje). Vieni aštriausių laikotarpio klausimų yra liberalizmo ir katalikybės, proto ir tikėjimo santykio klausimai.

Be minėtų kryptių, ryškų filosofinį katalikiškos saviraiškos ir apologetikos pėdsaką paliko spiritualizmas. Tai jau ryškus žingsnis nuo konfesinio angažavimosi ir kartu tarsi conceptuali dviejų amžių sąsaja. Idėjų, kurios gimė iš spiritualistinės tradicijos, vėliau aptinkame XX amžiaus personalistinėse, egzistencialistinėse ar fenomenologinėse teorijose.

Šios krypties atstovai palaiko katalikiškąją augustinizmo tradiciją, jie akademiškesni, mažiau politiškai suinteresuoti. Judėjimą išprovokavo pozityvistinė metodologija, nesidomėjusi žmogaus dvasingumo apraiškėmis. Išskiriamas J. H. Newmanas – vienas iškiliausių ir originaliausių XIX katalikybės mąstytojų, kritiškai vertinęs katalikybės būklę šiuolaikinėje visuomenėje, suvokęs mediacijos tarp istorinės krikščionybės ir mokslo bei technikos plėtros svarbą.

XIX amžiaus antrojoje pusėje „buvo suvoktas sistemiškos conceptualios atramos poreikis katalikybei“ (p. 43). Šiuo tikslu kreipiamasi į viduramžius. Leono XIII enciklika „Aeternis Patris“ (1879), paremta tinkama tikėjimo ir proto, religijos ir mokslo dermės samprata, paskelbia tomizmą oficialia Bažnyčios filosofine doktrina. Taip kita ilgaamžė katalikų spiritualistinio iracionalizmo doktrina buvo užgožta. Kita vertus, popiežius skatino katalikų mąstytojus praturtinti ir patobulinti „seną dalyką naujais“.

Antrojo skyriaus pradžioje pabrėžiama, kad

jokiu būdu ne visi katalikybei prijauciantys mąstytojai manė, kad tomistinė scholastika yra vienintelė katalikiškajam mąstymui atnaujinti tinkanti sistema. Brendo neoficialioji, antitomistinės pakraipos katalikybės atsinaujinimo tendencija, išaugusi į platų katalikiškojo modernizmo sąjūdį (trukusį tik iki Pirmojo pasaulinio karo), kurio atstovai pradėjo nuo kritinių Bažnyčios, Šventojo Rašto, Bažnyčios istorijos ir dogmų tyrinėjimo. Naujajame knygos leidime B. Kuzmickas apibūdina šį sąjūdį ne tik Europoje, bet ir JAV. Taip pat deramai išskirtas ir nuodugnai pristatytas M. Blondelis – vienas iškiliausių prancūzų katalikų filosofų.

Skyrius „Naujoji teologija“ yra visiškai naujas. Jame analizuojama pokario situacija, kai smuko tikėjimas žmogaus protu ir gera jo prigimtimi, humanistiniais idealais. Ši situacija įkvėpė naujai filosofijai ne tik katalikų mąstytojus – stiprėjo domėjimasis religija apskritai. Pradėjo *Renouveau catholique* (katalikiškojo atsinaujinimo judėjimas), kur „krikščioniškos vertybės sėkmingai varžėsi su pozityvistine mąstysena, mokslu bei technika grindžiamais pažangos idealais“ (p. 74). Šis judėjimas kilo Prancūzijoje, pagrindinės jo temos – grįžimas prie šaltinių bei dialogas su sekuliarizuota šiandienos visuomene.

Atsinaujinimas neaplenkė ir tomizmo. Šiai oficialiai Katalikų bažnyčios doktrinai skiriama dalis, nušviečianti nevienareikšmių santykių tarp tomizmo ir neotomistinių idėjų plėtrą Europoje bei detalai aptarianti pamatinius neotomizmo klausimus – metafizikos, pažinimo, santykio su mokslu, žmogaus sampratos. Autorius išvelgia esminius tradicijos ir jos transformacijos niuansus. Vienos svarbiausių transformacijų susiejamos su iškiliausiais neotomizmo atstovais – J. Maritainu ir H. G. Gilsonu. Jų idėjų aptarimas, palyginti su ankstesniu leidi-

mu, gerokai praplėstas – nuo filosofijos sampratos iki socialinių, moralinių ar net estetinių doktrinų.

Skyrius „Transcendentalinis neotomizmas“ taip pat yra visiškai naujas ir pristato dar vieną neoscholastikos atnaujinimo versiją – transcendentalinį neotomizmą, ieškant sąveikos galimybių su Descartes'o, Kanto, Heideggerio filosofija. Šios strategijos ypač intriguoja, nes, tarkim, klasikinis tomizmas gana kritiškai vertina Kanto agnosticizmą. Peržiūrimos tomistinės pažinimo, religijos ir proto santykio, o ypač antropologinės problematikos teorijos. Konstruktyviai naudojamos apriorizmo idėja – esmine transcendentaline nuostata. Taigi transcendentalinį tomizmą nuo klasikinio ir egzistencinio iš esmės skiria nevienodai suprantamos fundamentalios pažinimo prielaidos. Čia taip pat išskiriamos pagrindinės transcendentalinio neotomizmo kryptys – Louvaino mokykla (D. J. Mercier, J. Marechalis) ir antropologinis tomizmas (Lonerganas). Atskirai aptariamai kiti transcendentalinio neotomizmo atstovai – E. Corethas, E. Pszywaras (pastarasis originaliai, remdamasis transcendentaliniu metodu, sintetina augustinizmą, Kierkegaard'o egzistencializmą ir kantizmą). Tačiau išskirtinis dėmesys tenka Lietuvoje nepelnytai primiršto vieno įtakingiausių ne tik transcendentalinio metodo šalininkų, bet ir šiuolaikinių katalikų mąstytojų – K. Rahnerio idėjoms, kurios ankstesniame leidime minimos tik probėgšmais.

Toliau XX amžiaus katalikiškosios filosofijos panoramos apžvalga tęsiama katalikiškosios filosofijos ir užgimusių naujų metodologinių sąveikų aptarimu. Visų pirma išskiriama fenomenologija. Nors Husserlio programos tikslai, regis, buvo visai kiti nei daugelio religijos filosofų, B. Kuzmickas parodo, kaip pirminė programa (apibrėžti absoliučiuosius tikrojo žinojimo

pagrindus) apleidžiama ir judama prie pasaulėžiūros, etikos, antropologijos teiginių. Naujasis leidimas papildytas tokių garsių religijos fenomenologų kaip R. Otto bei G. Van der Leew idėjų aptartimi. Tuoj po to eina nemažas skyrius, skirtas M. Schelerio fenomenologijai ir jos įtakoje besiformavusiai krikščioniškajai vertybių filosofijai (D. von Hildebrandas, S. Behnas, E. Stein).

Aptariant krikščionišką egzistencializmą pažymima, kad egzistencinė tematika įeina ir į kitų katalikiškosios filosofijos srovių – personalizmo, spiritualizmo, fenomenologijos svarstymų kontekstą. Autorius tiksliai atskleidžia ateistinio ir religinio egzistencializmo sparnų specifiką. Klaidinga manyti, kad atmetama esencialistinė mąstysena ar neigiamas Dievo buvimo įrodymų prasmingumas, tiesiog „siekiama visu rimtumu atsižvelgti į individualųjį, egzistencinį tikėjimo matmenį“ (p. 188). Šioje dalyje ypatingas dėmesys skiriamas G. Marselio filosofijai; su šio mąstytojo vardu dažnai asocijuojama katalikiškojo egzistencializmo idėja. Prie žymiųjų egzistencialistų organiškai prisišlieja krikščioniškasis vokiečių egzistencializmas, neatsiejamas nuo augustinizmo tradicijos, trumpai supažindinama su jo atstovais, visų pirma F. Wustu.

Paskui autorius susitelkia ties įtakingiausiomis neoficialios katalikiškosios filosofijos srovėmis – personalizmu ir spiritualizmu, kurio užuomazgos užčiuoptos aptariant XIX amžiaus intelektualinį klimatą. Skiriamos prancūziškos ir itališkos judėjimų versijos, aptariami idėjiniai lyderiai. Atskiro skyriaus nusipelno prancūzų mokslininko paleontropologo jėzuito P. T. de Shardinio evoliucionistinė krikščionybės teorija.

Monografija baigiama reikšmingu mūsų skaitytojui lietuvių katalikiškosios filosofijos skyriumi. Katalikiškosios filosofijos plėtra Lietuvoje sutelkta į vieną skyrių ir praplėsta. Pri-

statomos istorinės ir akademinės aplinkybės iškilti tokiems mąstytojams kaip A. Jakštas, S. Šalkauskis, A. Maceina ir kitiems, vienaip ar kitaip susijusiems su katalikiškais temomis. Iki sovietų okupacijos tai dinamiškiausia tuometinio lietuviškojo filosofinio diskurso dalis. Aptariamose temose nesiskyrė nuo kitų šalių, o reikšmė Lietuvos visuomenei buvo didžiulė: filosofinė refleksija padėjo ugdyti tautos kultūrą ir dorovę.

Baigiamosiose pastabose autorius išskiria šalutines, bet išsamiam katalikiškosios filosofijos išmanymui žinotinas antrosios XX amžiaus pusės katalikybę sudominusias teorijas – hermeneutinę filosofiją (P. Ricoeuras), psichoanalizę (I. Caruso, W. Daimas), kairiųjų katalikų teoriją.

Krikščionybė, kaip viena didžiųjų pasaulio religijų, yra dvasinis ištisos civilizacijos, vadinamos krikščioniškąja arba Vakarų civilizacija, pamatas. Akivaizdu, kad tiek katalikų, tiek visos krikščionybės ateitis labai priklausys nuo to, kaip bus gebama priimti šiuolaikinio pasaulio iššūkius, visų pirma gilėjantį sekuliarumą ir dialogo su Rytų religijomis poreikį. Katalikų autoriai kaip niekad daug kalba apie istorinę, kintančią religijos ir kultūros sąveiką. Kultūra siūlo naujus laimėjimus, bet kartu rizikuoja netekti gelmės matmens, tad, anot Kuzmicko, sekuliarizmo iššūkis „visa gelme atskleidžia dvasinio atsinaujinimo poreikį“ (p. 280).

Sudedamoji globaliųjų sąveikų dalis taip pat yra domėjimasis Rytai, europocentrizmo ribotumo suvokimas: „sudėtingoje situacijoje, į kurią Bažnyčią atveda akistata su Rytų religijomis, ypač budizmu, katalikybės laikysena lieka atvira, o geresnė pažintis su Rytų religijomis skatina atidžiau pažvelgti ir į krikščioniškąją dvasinumo tradiciją“ (p. 282).

Knyga glaustai ir nuosekliai apibūdina šiuolaikinės katalikiškosios filosofijos visumą. Turi-

nį puikiai struktūruoja pamatinių katalikiškųjų tomizmo ir augustinizmo srovių analizė. Siekiant išvengti schematizmo ir supaprastinimo, srovės nagrinėjamos skirtingais principais. Pavyzdžiui, sistemingumu ir akademiškumu pasižymintis neotomizmas dėstomas beveik neišskiriant autorių. Kitos srovės nėra tokios sistemingos, tad išskiriama daugiau originalių asmenybių.

Pratarmėje autorius užsimena, kad sunku su-

talpinti kelis šimtmečius į tokią glaustą formą, tačiau iš tiesų nepraleista nė viena dalykui būtina tema, svarbesnis autorius ar kryptis. Todėl knyga, be kita ko, tinka ir kaip mokomoji priemonė. Pateikiama išsami dalyko literatūra ir patogi asmenvardžių rodyklė. Tai puikus įvadas į platesnes studijas.

Mindaugas Briedis